

וראה בתשב"ץ ח"א סי' ל' שכתב גמרא דידן פ' הנודר מן המבושל הביא חזיק רישיה עד חגא דעצרתא כו' ואינו לפנינו שם, וראה בהגהותי לירושלמי שקלים פ"ג.

ובתשובות הרשב"ש סי' ש"ע כותב: כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה כדאיאת בפ"ד דנדרים, ולפנינו אינו שם, וראה בספרי הרמב"ם והזהר הל' דעות פ"ב ה"ג כן הביא הכסף משנה בהל' עכו"ם פ"א ה"ג שלפני הרמב"ם היתה ניסחה אחרת בנדרים.

ונודעים דברי הילקוט משלי כ"ב אל תגזל זל, זהו מי שאינו אומר דבר בשם אומרו, ונרשם מקורו "נדרים" וראה בפתיחתו ל"ס' שם עולם פרק ב בהערה.

וביו"ד סי' רמ"ז סק"ב וש"ך סק"ה הביאו כתב הדרישה יש בעלי בתים נוהגים לתמוד בכל יום גפ"ת ולא שאר פוסקים ומביאים ראייה מהא דאמרין סוף נדרים תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מוכסה לו שהוא בן עוה"ב, ולפנינו אינו שם אך בסוף נדה (ואולי אך ט"ס הוא).

יז. ה"תורה שבעל פה" על פה

שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמה ובכשלו אל יגל לבך, פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו (משלי כ"ד, יז). אבות פ"ד, י"ט

אם אמנם הכתב והמכתב הם המה הסגולות אשר על ידם יכלה האנושות להתפתח, בה נמסרו לקהל דיעות חכמי לב ומחשבותיהם, והבאים אחריהם יכלו ללכת קדימה בהיות מחקרי הראשונים להם ליסוד, בכל זאת יתרון רב להשומע מפי המדבר על הרואה כתבו, כי האדם לא יוכל לבטא רגשי לבו בדיוק כאשר הוא חושב ומרגיש¹ ואך בקריצת עיניו מלמול שפתיו ותנועת גופו מדי דברו מחשבתו כתבטאת וניכרת יותר².

1. ראה בסנהדרין ל"ה א: נהי דבפומא (גירסת רש"ל: דפומא) כתבין ליבא דאינשי אינשי (רש"י: ואף על גב שזכור לו ליסוד הטעם נשכח מלבו יישובו לטעמו ואינו יכול ליישבו ולתת טעם הגון כבראשונה). וכבר הבאתי בתולדות רבינו חיים בן עטר פרק ט' הע' י"א מספר זאת זכרון להחזיה מלובלין בפירוש הפסוק ועשו להם ציצית, שכותב: מה שהאדם מלמד לאחרים שיבינו הם זהו אחד מעשר ממה שמבין בעצמו ואפשר אחד משמונה כו', ובלקוטים שבס' דגל מחנה אפרים ד"ה מלכותך מלכות כל העולמים, מסתפק אם שמע מזקיני אור ישראל הבעש"ט שהדיבור הוא חלק שביעי או חלק עשירי ממחשבה, ושם בלקוטים לפ' תצוה פס' ונתת אל הושן המשפט הביא בוודאות כי הדיבור הוא חלק עשירי מן המחשבה, עכ"פ אין אדם יכול לבטא וללמד

כן תשתנה כוונת המדובר לפי צלצול הקול, הרמתו או הנמכתו, כמתמיה או בניחותא, ראה גטין נ"ט א שאמרו כי בר דרומא נענש על כי אמר ולא תצא אלהים בצבאותינו, והקשו: הן דוד נמי אמר הכי (ראה תהלים ס' י"ב), ועל זה השיבו: דוד אתמיה קא מתמה — ולא תצא אלהים בצבאותינו? — אשר השומע מלים הללו מפי האומר אזנו שמעה ותבחן באיזו הטעמה נאמרו.

ראה ברכות נ"ה ב: שמואל כי הוה חזא חלמא בישא הוה אמר החלומות שוא ידברו (זכריה י' ב), וכי הוה חזי חילמא טבא הוה אמר אותו הפסוק עצמו אך בהטעמה אחרת כמתמיה, וכי החלומות שוא ידברו?

וכאמרם בבבא קמא צ"ג ב יש הן שהוא כלאו, ויש לאו שהוא כהן (אי אמר בניחותא או בתמיה — רש"י), וראה בנבחים קי"ג ב שניהם מקרא אחד דרשו ר"י סבר אתמיה קא מתמה קרא, ור"ל סבר כפשטיה, בניחותא, ובפסחים ל"ח סע"ב כשבאתי והרציתי דברים לפני ר"א אמר לי ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני, איכא דאמרי ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני, ולא טעמא בעיא, וברש"י: איכא דאמרי בתמיה אמר ליה, הן הן הדברים שנאמרו למשה בסיני?³

לחבירי ולתלמידו כל אשר עם רוחו, ובוהו יובנו דברי הר"א אכן עזרא בדברים כ"א י"ז והרד"ק במלכים"ב ב' ט' ויהי נא פי שנים (ממה שנשאר) ברוחך אלי, כלומר גם מה שלא הסברת ומסרת לי, גם מזה אשרי לדעת, ובוהו יתבאר לנו חזון מפליא ראותינו פעמים תכופות אחד מגדולי התורה ממציא הסברת איזה נושא מסובך, ובא השני והקרו בהזכותו כי סברא זו לא תתקיים, והמהדש יהזור ויחזק סברתו וישים לאל הוכחות המשיג. והנה לעיון שטחי ייראה כאלו השני בא אך לקפת את הראשון בהלכה זו, שהן כבר ידע החסברה המהודשת ובכל זאת ימצא מקום לערער, ולהיפך המהדש בשמעו ההשגות הוא מוצא מקום לחזק דבריו, כאלו לא דרישת האמת נוכח פניהם, תכונה רחוקה מגדולי ישראל אנשי אמת, אבל המעמיק ימצא כי השגות המערער הן — על הרוב — משום שלא מיצה עומק החסברה המהודשת שהמחדש לא בטא אותה ולא הסבירה כאשר היתה עם לבו, ולפומא לא גליא, וזשה"כ (משלי ה' טז) יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים — ועל כל זה — יהי לך לבדך ואין לזרים אתך, וראה בקהלת ובה פ"א פס' כל הנחלים הולכים אל הים אות ד: תאמר שמשעה שאדם מוציא את תלמודו לאחר שוב אינה חוזרת ת"ל שם הם שבים ללכת ובהגהותי שם.

2. והרכנת הראש הוי כדיבור ראה ירושלמי גטין פ"ז סה"א, ובתקוני זהר ת"ע (קל"ב ב) אית בני נשא דממללן בנענועא דעינין ואחרנין בנענועא דדיקין, ועי' תוס' סנהדרין פ"ו סע"ב, ד"ה קמ"ל, וראה בש"ע או"ח סי' ש"ז סע' כ"ב בענין אמירה לגוי בשבת, חו"מ סי' רל"ה סע' י"ז חרש הלוקח ברמיהו, אהע"ז סי' קכ"א סע' ה' גט בנשתתק וכמהם.

3. חסרון ההטעמה בספרים כתובים הסיב לפעמים לבאורים שונים, לדוגמא בחולין ו' רע"ב: התם נמי מוריא ואמרה בר בי רב ליכול חמימא ואנא איכול קרייא כו', ובתוס': פי' בקונטרס מורה הוראת היתר לעצמה לטובה אני מתכוונת, בר בי רב ליכול חמימא בניחותא כו', ורבינו מנחם מפרש דבתמיה קאמר בר בי רב ליכול חמימא ואנא איכול קרייא ואני טרחתי כו', כן שם צ"ח א רש"י ד"ה אבא לא שיער בארבעים ושבע ואני אשער בארבעים וחמש, שהביא שני ביאורים להראשון מתפרש בניחותא, ולהאיכא דאמרי בתמיה, וכמהם הרבה.

(כתובות כ"ג)

על השתנות מובן הכתובים ע"י ההטעמה המליצו חכמינו במגילה ל"ב א כי כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים משפטים כל יחיו בהם, כי פסוק זה צריכים להגיד בנעימה והטעמה כמתפללים ומתמיהים, האם גם אני נתתי להם חוקים לא טובים משפטים כל יחיו בהם? הלא מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים כשיראל, אבל זה הקורא בלי אותה הטעמה הדרושה הופך כוונת מקרא זה, לכן הם המליצו כי עליו — על ידו — הכתוב אומר כך...

ההכרה הזאת כי ההטעמה בדיבור ובביטוי מעמידה על מגמת המאמר וכוונתו תאיר לנו כפעם בפעם דברי חכמינו ע"ה בתלמוד ומדרש אשר לנו הקוראים דבריהם בספר המה חתומים וסתומים, אבל בעוד שהתורה שבעל פה היתה נלמדת על פה ממש, נשמעת מפי הדורש לאוזן השומע, אז הכירו והבינו ע"י הדגשת מלה והטעמתה, לפעמים ע"י ניקוד שונה של אחת האותיות, וביחוד לפי הגבחה קולו ורמיזותיו של המדבר עמד השומע על סוף דעתו.

כאשר ההבדל שבין שאלת החכם לשאלת הרשע בהסיבת ליל פסח נרגש אך בההטעמה, אשר הדגיש הרשע מלת „אתכם“, וראה במעילה י"ז א"ב: שאל ר' מתיא בן חרש את ר' שמעון בן יוחאי בעיר [רומי] מנין לדם שרצים שהוא טמא, א"ל דאמר קרא וזה לכם הטמא כו', כשהיו מהלכין בדרך נשאלה שאלה זו בפניהם מנין לדם הרשץ שהוא טמא עקם פיו ר' אלעזר ב"ר יוסי ואמר וזה לכם הטמא, א"ל ר"ש מעקימת שפתיך אתה ניכר שתלמיד חכם אתה כו', שבארתי בס"ד במחקרי חכים ליה בר יוחאי, כי בעקימת שפתיו זו הדגיש „וזה“ בעוד אשר ר"ש בן יוחאי דרש מקודם מה"א, טמא הטמא.

על יסוד הנחה זו שיש הבדל בין סגנון הלימוד כהיום, תקופת הלימוד בספר, לבין לימוד תורה שבעל פה לפנים כפשוטה, על פה ממש, תיפתר לנו חידת דברי שמואל שהבאתי בראש מחקרי זה שהתמיהו עליו כל המעיינים: מה חידש שמואל הקטן, הן זהו מקרא מלא כמצויין עכשיו, אמנם ברור כי שמואל הקטן מדי דרשו היה מדגיש מלה אחת מכתוב זה, ושומעיו הבינו אשר חידש, בביאור המקרא הכתוב כהדגשתו, ואנחנו שאין אזנינו שומעת כי אם קוראים הדברים הכתובים או המודפסים עלינו להתבונן בסגנון מקרא זה למען עמוד על מצפון כוונתו.

שהנה נודע ההבדל בין הנרדפים „פן“ לבין „אולי“, אולי ייאמר על דבר שהמדבר רוצה כי אכן יהיה ויתקיים, בעוד אשר „פן“ יאמר על שאינו רוצה שיבא ידיו כך, ובכך הלא יפלא אשר נקט הכתוב פן יראה ה' ורע בעיניו ושב מעליו אפו, בעוד שההיפוך מצינו גם את השטן דנו פעם לזכות באמרם כי לשם שמים

נתכוון למען הסיר אף ה' מעל אדם, ראה בבא בתרא ט"ז א, ואיך יפחד פן יסיר ה' אפו משונא?

הדגיש שמואל הקטן מדי דרשו מלת ושב מעליו אפו להעיר על כוונת המקרא שלא נקט והסיר מעליו אפו, כי אם ושב, ירצה שישוב האף לראש השמח לאיד, ולכן יאמר פן יראה ה' ורע בעיניו ושב אפו מעליו עליך, זהו אשר חידש שמואל הקטן בהדגשתו ותנועתו מדי דברו שומעי דבריו ידעו מה מחוי להם.

וכעין זה בכתובות כ"ב ב: אמר רב אסי הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך, שזהו מקרא מלא במשלי ד' כ"ד, וראה בתוספות שם שהתלבטו לבאר מאמר זה, אמנם הן פשטיה דקרא הוא שהאדם יסיר מעצמו עקשות פה, כלומר שלא ירגיל עצמו לדבר בעקשות ולזות שפתים, ורב אסי הוא שהשתמש בסגנון הכתוב לכוונה מיוחדת שלא יעשה אדם דבר אשר ייעקשו אחרים פה ויליזו עליו, שומעיו הבינו רמיזותיו וככה נהיה סגנון מקראי זה לפתגם עממי.

וכן במדרש רבא רות פ"ה פס' ישלם ה' פעלך ותהא משכורתך שלימה מעם ה' אמר ר' חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו, שלכאורה מה חידש ר' חסא בהך קרא הן כך היא במקרא מלה במלה, אמנם נכרי שבא להכרה באחדות ה' ואמיתת תורתו הרי עליו להדגיש ההכרה ההיא (ראה יבמות מ"ח א) וזהו בהכירו „אשר באת“ שלא השחית.

וראה בשבת ס"ו א אחוי ליה רב איפוך, שם ק"כ סע"ב אחוי ליה בידיו משום ככה בפטיש, כן בבבא בתרא קנ"ב רע"ב אחוי ליה בידיה כו', בזבחים ס"ח ב ומחוי רב עלה כו', וביומא י"ט ב וירושלמי שם פ"א ה"ו ואחוי ליה רב בידיה קבוטל, וראה בבבלי שבת קמ"ז א ר"י הוה יתיב קמיה דר"ז (קלט חלוקו ושאל) הכי מאי? א"ל אסור, (שוב קלט חלוקו באופן אחר ושאל) והכי מאי? ושם קמ"ח א שניא ליה ידיה, א"ל הכי מאי? שבהוראות הסתכלותיות אלו הסבירו לתלמידיהם, כן גם בהדגשת תיבה או נקודה, ואנחנו שכל דברינו בספר נכתבים השתבשנו הרבה פעמים מאי התבוננות והרגשה במה שהדגיש והטעים הדורש.

פעמים שדימה המעתיק כי דרשו איזה חיסור או יתור במקרא, ואז או שבשו הגירסא ונתנו ממשול לפני המעיינים או הניחו כאשר היה לפנייהם ואז יתראה כאלו היה המקרא בסגנון אחר מהמסורה, בעוד שבאמת דבריהם כנוסה שלפנינו, ואך הודגש אשר נקטו מלה זו ולא אחרת⁴.

4. הרי דוגמא אחת מאשר פרסמתי בספרי המקרא והמסורה מאמר יב: בשבת ג"ה סע"ב ארשב"ג אר"י כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה כו' והא כתיב מעבירים (עם ה'), א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב, וברש"י שם: שלא גרסינן להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים, וגם במסורה הגדולה במקום שמויין שם כל התיבות דלא כתיב בהן י"ד ולא נמנה זה והם מנויין ע"פ חשבון כו', ובתוס' שם:

וגם בניקוד הכשילו המעתיקים לא פעם, ע"י אי הבנת ההטעמה, כמו בברכות מ"ח ב: ת"ר מנין לברכת המזון מן התורה כו' הרי אומר (שמות כ"ג) ובירך את לחמך ואת מימך, אל תקרי ובירך אלא וברך כו', אשר להבהנה השטחית יתראה כאלו כתיב במקרא ובירך מלא ביו"ד, בעוד שבאמת לא כן הוא, אך הכוונה אל תקרי וברך אלא וברך, שזהו צו לאדם⁵.

ושם נ"א ב: אין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר ובירך פרי בטנך, פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך וכו', והנה כל הפרשה נאמרה בנוכח ומפליא לדרוש אשר לא כתיב פרי בטנה, בנסתה, ברור שהנוסחה הנכונה היא פרי בטנך לא נאמר אלא פרי בטנך, שאחרי אשר האם היא הרה ויולדת הרי היה צריך להסב הברכה עליה ולכתוב פרי בטנך, נוכח ללשון נקבה, והנה כתיב פרי בטנך בל"ז, להורות שעיקר הברכה על פרי בטנו של איש, המעתיק בהיות לפניו פעמים אלו האותיות "בטנך" בלי ניקוד לא הבין דיוקם ולכן התחכם לתקן והגיה פרי בטנה לא נאמר כו'.

וכן בנוזיר ג' ע"א: הריני כזה הרי זה נזיר, והקשו: נהי נמי דתפוס בשער הריני כזה לא אמר, אמר שמואל כגון שהיה נזיר עובר לפניו, וראה בתוס' שם (ב' סע"ב) שתמהו הרי מבואר במתניתין שכן אמר "הריני כזה" וברור כי הקושי התהווה ע"י חסרון ניקוד, שבמשנה צריכים לנקד "הריני כזה" והקשו בגמרא "הריני כזה (בחולם) לא אמר" ר"ל אם היה כוונתו על השער היה לו לומר הריני כזה, כי בלשון משנה "שער" היא לשון נקיבה כמו שנקטו "שתי שערות", וראה בשרשי הרד"ק שמשפט ל"ג לומר כזה, ואחרי שלא אמר כזה הרי אינו תולה בשערות, ולכן אמר שמואל דמיירי כשהיה נזיר עובר לפניו ואמר כזה היינו כהאיש העובר —

וראוי להעיר כי לפעמים שנו חכמים מלשון הכתוב לאשר במבטא היה מקום לטעות בהתחלפות ההברה, כמו שנקטו הרבה פעמים תחת "לא" תיבת "בל" בכדי שלא להחליף עם "לו" ראה שבת קכ"ט א בל תשחית, בעירובין ק' ע"א בל תוסיף ובל תגרע, בפסחים ה' ע"ב בל יראה ובל ימצא, שם כ"ח א בל תותירו, שם ע"ב בל תאכלו (עליו) חמץ, בראש השנה ד' ע"א בל תאחר, בקדושין כ"ט א בל תקיף, בנדרים ג' ע"א בל יחל, בבבא מציעא קי"א בל תעשוק, בל תגזול ובל תלין.

הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירם וכן מצינו בירושלמי בשמשון כו', ועל זה תלה רבינו הגר"ע איגור הערה ארוכה ופרט כמה וכמה שינויים בתלמוד ומדרש והמסורה (וסדרתי חוברת מיוחדת לברר אמתת הכוונה בהרבה מהדוגמאות שהובאו), ראה בספרי המקרא והמסורה מחקר יב, מש"כ בס"ד.

5. ראה הגהות הג"ר יעב"ץ ברכות י' ע"א ד"ה חטאים כתיב קרי ביה כו'.

ובתמורה ו' ע"ב בל תקריבו בל תקדישו, בל תשטו, בל תזרקו, בל תקטירו וכאלה, שכל אלו הם שרידי למודם על פה שדייקו בלשונם בכדי שלא להחליף "לא" ב"א", ובהגהותיו בגליוני תלמוד בבלי ירושלמי ומדרשים הערתי על כמה מאמרים בלתי מובנים לנו המורגלים לתלמוד מתוך הספר והמה שרידי הלימוד על פה.

*[מחלק מחקרים בדיני התלמוד
וחידותיו - ר"ב רובין מא"י]*

יח. כהנא מסייע כהנא

רבינא משמיה דרבא אמר אם אשת כהן היא אינה חולצת כו', אמר ליה רב מרשיא לרבינא שריתות יהא רעוא דתשתרו אף תרבא. יבמות ל"ז רע"א

אמרת רב מרשיא זו היא כחידה סתומה, מלבד מה שאין שום יחס בין אותה ההלכה בתנאי קדושין לבין איסור אכילת חלב, הנה להכרעה זו הן יש מקום להיתרא על יסוד דעת תורה, בעוד שחלב הרי הוא איסור גמור, ואיך יתכן לומר כי השתמש בכחה דהיתרא במקום שהרשות נתונה יבא להיתיר גם איסור תורה?

ואמנם ידענו שממדת החכמים היא לומר "כהנא מסייע כהנא" ראה עירובין ק"ה א, וכן אמר רב כהנא הואיל ושמעתתא דכהני היא אימא בה מילתא שם ח' ע"ב ג, והכהנים דורשים מקרא זה לעצמם ערכין ד' ע"א, וכעין שאמרו רבי דאתי מדוד מהפך דורישי בזכותיה שבת נ"ו א, כן גם שמואל שהיה כהן ראה מגילה כ"ב א, וכאשר מצינו שר' יהושע בן לוי סייע לואי ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ה, וכן הכא רבא הכהן בא לסייע כהנא² שאם אשת כהן היא אינה חולצת, אולם מה ענין וסדר איסור יש בדבר זה עד שיגרור כי יתיר כמו כן תרבא?

פתרון חידה זו נמצא כשנשים לב לדברי רבותינו בחולין מ"ט א שאמרו חלב שעל גבי קיבוה כהנים נהגו בו היתר כו' ישמעאל שאמר משום אבותיו וסימנך

1. וזגנון יוכיח כי רב כהנא זה כהן היה, וראה בירושלמי ראש השנה פ"ב ה"ו ומדרש שמואל רפ"ו יב כהנא הוה קאים ומצלי והוה ר' חייא בר אבא קאים מצלי קודמוי כו', אמר ליה (רב כהנא לרהב"א) לית רבי ידע דאנא ממשפחה עלי קא אתי כו', ועיין תוס' פסחים מ"ט רע"ב ד"ה א"ר כהנא אי לאו דנסיבני כהנתא לא גלאי וש"נ, ומפליא אשר כתב הש"ך בחו"מ סי' תי"ט סק"ג דלא מצינו בשום מקום דרב כהנא היה תלמידו דרבא, אלא משמע בכמה דוכתי דר"כ היה תלמידו דרב וכו', ובאמת מצינו גם אמורא בשם רב כהנא שהיה מתלמידי רבא ראה כתובות ס"ג א, בבא קמא מ"א ב, ונדה ס"ו ב, ויבואר ברצ"ה בפנ"ע כי חמשה אמוראי היו בעלי זה השם.

2. ראה מחקר כ, עמ' צו, הערה 1.